

ПАМ'ЯТЬ ПРО НЕЗАБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ

Виповнилося 120 років від дня народження фундатора і патріарха Буковинської морфології, нашого учителя, доктора медичних наук професора Туркевича Миколи Гервасійовича.

Туркевич Микола Гервасійович народився 21 жовтня 1894 року (за старим стилем 8 жовтня) в селі Лотеніка, Холмської губернії (зараз це територія сучасної Польщі). Про це свідчить запис у метричній книзі св. Успенської церкви, підписаний вельми поважними особами: керуючим державним майном Родомської, Келецької, Люблінської і Сходлецької губерній М.І.Василевським і бабусею новонародженого - Є.Т.Іваненко.

І тато Гервасій Павлович і мама Єлизавета Сімеонівна були добре освіченими і інтелігентними особистостями. Вони одружилися в 1890 році і тільки смерть розлучила їх у 1936 році. У них народилося шестеро дітей: Борис, Микола, Анатолій, Юрій, Олександр і Ніна. Старший брат Борис Гервасійович став доктором медичних наук, професором-анатомом. Менші брати Анатолій, Юрій і Олександр загинули під час громадянської війни, а Ніна вмерла від іспанки, коли їй було 15 років.

Микола Гервасійович навчався в Холмській гімназії, де він захоплювався біологією, фізикою, старанно вивчав мови. Тоді, в гімназії, він почав малювати. Спочатку робив замальовки олівцем своїх викладачів. Мало хто із людей старшого покоління може похвалитися, що він пам'ятає своїх учителів, а тут є зображення всіх, хто викладав у Миколи Гервасійовича. Згодом він став малювати олією і аквареллю. Його картини збереглися до сьогодні. Робив дерев'яні скульптури. У той же час він почав займатися спеціальною фізкультурою за популярною на той час методикою. Збереглися його записи про обміри тіла, як дані контролю дії фізичних вправ. Останній запис зроблено в листопаді 1915 року: зріст 175

см, вага 165 фунтів, об'єм грудної клітини 90 см.

У 1916 році, за прикладом старшого брата Бориса, він вступає на медичний факультет Донського університету. З першого курсу Микола Гервасійович захопився анатомією. Під керівництвом завідувача кафедри анатомії професора К.З. Яцури, який був автором двох підручників з анатомії людини, Микола Гервасійович досяг чималих успіхів в оволодінні методиками анатомічних досліджень. На його працьовитість, здібності і завзятість звернуло увагу керівництво кафедри і його, студента 4-го курсу, залучили на посаду викладача кафедри анатомії людини, де він і працював до закінчення університету. Тут він познайомився з майбутньою дружиною Розою Рувимівною Соркіною, яка була надзвичайно привабливою жінкою. Донька багатого єврея-міщанина, вона народилася і виросла в Бобруйську, закінчила гімназію в Тарту, проходила жіночі медичні курси у Відні. Її родина, із старовинними отродоксальними устоями, не дозволяла вийти їй заміж за росіянина. Роза Рувимівна зробила свій вибір і одружилася з Миколою Гервасійовичем 13 жовтня 1920 року. Батько, Рувим Нохімович, так і не вибачив її, не запросив додому, ніколи не бачив свого зятя, а мати, Мера Соломонівна, потай листувалася з донькою на ідіш.

Молода сім'я часто голодувала, часи були важкі. Заробляли гроші чергуваннями біля ліжка важкохворих, їхали в села, де вирували епідемії тифу і поліомієліту. Здоров'я похитнулося і після закінчення університету, Микола Гервасійович відхиляє запропоноване працевлаштування на кафедрі і везе молоду дружину в теплі краї, в Азербайджан. Тут у високогірних селах Тауз, Куці, Халдан вони були єдиними лікарями. Микола Гервасійович виконує хірургічні втручання (катаракти, ампутації кінцівок), займається терапією та неврологією. З теплотою згадував він ті роки,

простоту пацієнтів і повагу до нього, як до лікаря. Тут, в Куцах 24 квітня 1923 року, народилася їх донька, Людмила Миколаївна, а через рік, в 1925 році, сім'я переїздить в місто Житомир, де М.Г.Туркевич створює і очолює електроводолікарню. Вона існує і сьогодні і носить ім'я свого засновника.

З 1931 року починається стрімкий науковий ріст Миколи Гервасійовича. Його науковим керівником стає Сергій Іванович Лебьодкін. Тут він знайомиться і разом працює з такими відомими вченими як академік Білоруської академії наук Д.М.Голуб і академік Латвійської академії наук П.Я.Герке.

М.Г.Туркевич серед співробітників Житомирської водолікарні. 1927 р.

Саме в цей час Микола Гервасійович закінчив роботу з вивчення розвитку головного мозку, матеріали якої були опубліковані в ряді статей німецьких наукових журналів.

За сукупність наукових праць в ті складні часи М.Г.Туркевичу без офіційного захисту було присуджено вчений ступінь кандидата медичних наук.

Старший брат Борис Гервасійович Туркевич на той час очолював кафедру нормальної анатомії в Узбецькому державному університеті в місті Самарканд і коли звільнилася посада доцента, він запросив Миколу Гервасійовича переїхати в Самарканд, що той і зробив. Спочатку

працював на кафедрі нормальної анатомії, а потім і топографічної анатомії, паралельно продовжуючи займатися розробкою питань еволюційної ембріології. Він друкує цілу низку фундаментальних статей у Німеччині. Особливу увагу було приділено вивченню структурно-функціональної організації субкомісурального органа, спеціалізованого органа стінки IV шлуночка, після припущення про його участь в нейроендокринній регуляції. Вивчаючи "епифизарную область крыши промежуточного мозга человека", М.Г.Туркевич у 1933 році вперше зробив опис нової анатомічної структури - прекомісурального органа.

М.Г.Туркевич за науковою роботою у м.Самарканді. 1933 р.

В 1934 році проф. С.І. Лебьодкін очолив відділ морфології людини інституту імені П.Ф. Лесгафта, відомий вчений-анатом, перу якого належить витончена формула суті анатомії: "Вскривайте ножом - рассекайте мыслею", який запрошує в 1935 році М.Г. Туркевича на посаду старшого наукового співробітника цього інституту, а з вересня 1936 і на посаду доцента кафедри анатомії III Ленінградського медичного інституту, де він займається викладацькою діяльністю. За досить короткий відрізок часу з'являється цілий ряд

фундаментальних статей по морфології циркум-вентрикулярної системи мозку ссавців і людини. Серед них "Развитие Сильвиева водопровода у человека" (1935 р.), "Ядра Сильвиева водопровода у человека" (1936 р.), "Развитие Сильвиева водопровода у зародыша быка" (1936 р.), "Анатомическое строение Сильвиева водопровода у человека" (1936 р.), "Особенности строения эпендимы водопровода у дикобраза" (1937 р.).

Наприкінці 1936 року, після перевodu С.І. Ле-

М.Г. Туркевич, Д.М. Голуб, П.Я. Герке. 1937 р.

бьодкіна на роботу в педагогічний інститут, відділ морфології людини інституту імені П.Ф. Лесгафта в м. Ленінграді очолює Микола Гервасійович. 27 жовтня 1937 року він блискуче захищає докторську дисертацію "Развитие эпифизарной области крыши промежуточного мозга у человека и некоторых млекопитающих".

Призов на війну з білофінами в 1938-1940 р. на

деякий час перериває наукову діяльність М.Г. Туркевича. Його демобілізували і перевели на посаду доцента кафедри анатомії Військово-морської медичної академії, яку очолював видатний анатом Борис Олексійович Долго-Сабуров.

Все закінчилося 5 жовтня 1943 року... Арешт, безвинне звинувачення в шпигунстві, відоме "Ленінградське дело". Його засудили до 10

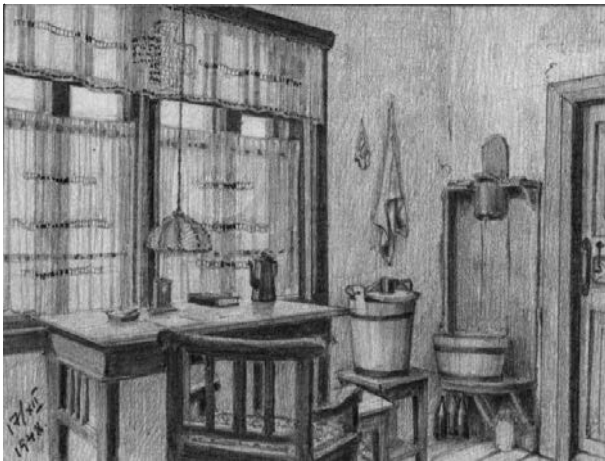

Проф. С.І. Лебьодкін та проф. М.Г. Туркевич з групою студентів. Ленінград 1939 р.

років тюремного ув'язнення з наступним безтерміновим засланням. Він мало розповідав про знущання і негаразди. Згадував тільки людей, сляво світової інтелігенції, з якими він познайомився в таборах і потім зберіг цю дружбу на все життя.

На півночі, в м. Каргополі, в загоні загального режиму, він продовжує працювати лікарем. (Врятував життя дружини начальника табору, діагностувавши вчасно "внематочну беременность" і користувався наданою можливістю вільно пересуватися в межах табору). Через кілька років його перевели в м.Інту, в табір посиленого режиму для політичних в'язнів. Миколу Гервасійовича призначили завідувачем і єдиним лікарем психіатричного відділення лікарні. У відділення категорично заборонялося входити навіть охоронцям і це давало можливість йому госпіталізувати вмираючих від голоду людей. Багатьом це врятувало життя.

Збереглися малюнки того часу (фотографувати було категорично заборонено). Микола Гервасійович посилено вивчає англійську мову,

Кабінет лікаря М.Г.Туркевича. Олівець. м. Інта 1948 р.

Тут, у Чернівцях, він багато працює. Вивчення ембріогенезу заднього мозку людини закінчилося новим відкриттям в "IV желудочке", у місці відходження епітеліальної плівки "сосудистого сплетення". У 1957 році в роботі "Еще об одном эмбриональном органе головного мозга человека" він описав анатомічну структуру під назвою "Орган IV мозгового желудочка".

Своє захоплення ембріологічними дослідженнями Микола Гервасійович передає своїм учням і співробітникам, створює першу на Буковині школу анатомів-ембріологів. Тут, на вулиці Українській, що в м. Чернівці в 1958 році зібралася вся родина Миколи Гервасійовича: мама - Катерина Миколаївна Туркевич, донька - Людмила Миколаївна, зять - Яценко Георгій Іванович, онуки На-

перекладає, складає словник повсякденних висловів на англійській мові. Спілкується з видатними людьми того часу, які теж були політв'язнями.

У січні 1953 року Миколу Гервасійовича відправляють у заслання в село Возвишенка, Булаєвського району, Петропавловської області, з обов'язковою реєстрацією в міліції та з обмеженням в пересуванні. Дружина і мама Миколи Гервасійовича залишають квартиру в Ленінграді і перебираються в Возвишенку. Там вони працюють лікарями.

Після смерті Сталіна родичі в Москві, брат Розі Рувімовни, Семен Рувімович Соркін, починає клопотати про перегляд справи, і 21 вересня 1954 року М.Г. Туркевича було реабілітовано.

18 серпня 1956 року Микола Гервасійович був обраний за конкурсом на посаду завідуючого кафедрою анатомії людини Чернівецького медичного інституту (яку очолював до 1970 року). В 1957 році йому присвоєно вчене звання професора по кафедрі "нормальної анатомії".

Крайня північ. м.Каргополь. Автопортрет. Олівець. 1944 р.

талія Георгіївна і Тетяна Георгіївна Яценко.

Професор М.Г.Туркевич читає лекції, на які окрім студентів ходять і асистенти кафедри, веде наукову діяльність.

В 1963 році виходить фундаментальна робота "Эмбриональное развитие сосудистых сплетений IV мозгового желудочка и губчатого органа у человека", а в 1964 році - "Изолинейная конструкция на наклонной плоскости", тоді ж вийшла велика стаття "В.Н.Тонков. Учебник нормальной анатомии человека", де дуже ретельно було проаналізовані всі неточності і приведені всі необхідні доповнення до цього популярного підручника з анатомії людини.

У 1967 році побачила світ монографія Миколи Гервасійовича "Реконструкция микроскопических

Военная Коллегия
Верховного Суда
Союза ССР

30 июля 1955 г.

№ 2н-9495-44

Москва, ул. Воровского, д. 13.

Форма № 30

С П Р А В К А

Дело по обвинению Туркевича Николая Гервасиевича пересмотрено Военной Коллегией Верховного Суда СССР 2 июля 1955 года.

Приговор военного трибунала войск НКВД Ленинградского округа и обороны тыла Ленинградского фронта от 27 ноября 1943 г. в отношении Туркевича Н.Г. и определение Военной Коллегии Верховного Суда СССР от 21 сентября 1944 года по вновь открывшимся обстоятельствам отменены и дело о нем за отсутствием состава преступления прекращено. Также Туркевич Н.Г. из ссылки освобожден.

Секретарь приемной Военной Коллегии
Верховного Суда СССР
Полковник Юстиции

/ГРИГОРЧУК/

КВ

Документ про реабілітацію М.Г.Туркевича. 1955 р.

объектов по гистологическим срезам", в якій було систематизовані всі відомі методи реконструкції з корективами і приведений ряд нових способів. Ця книга відразу ж стала настільною для науковців при проведенні морфологічних досліджень.

У 1971 році Микола Гервасійович вийшов на пенсію. Залишилися роботи, які так і не побачили світ: "Некоторые мысли по вопросу о норме в анатомии", "К вопросу о территориальных компромиссах в процессе органогенеза",

"Изолинейная стереоскопическая реконструкция на вертикальную плоскость", "Некоторые мысли старого профессора анатомии мединститута по поводу изложения предмета", незакінчений лист зі спогадами про Сергія Івановича Лебьокіна.

Микола Гервасійович завжди багато уваги приділяв культурі і чистоті мовлення. Не лінувався зайвий раз подивитися в словник, як ставити наголос, або правильно перекласти. Виписував цікаві факти з фізики, географії,

Колектив кафедри анатомії людини Чернівецького медичного інституту. Зліва направо Т.В. Князева, М.М. Козуб, Г.Г. Фішер, А.А. Влюшина., М.Г.Туркевич, Малішевська В.А., В.М. Круцяк, К.С Шевчук, В.І. Степанова. 1962 рік.

природних явищ, статистичні закономірності. Любив музику, більше легку, а класичну слухав по декілька разів, щоб зрозуміти і запам'ятати. Не любив дивитися балет, а слухав з захопленням. Його захоплення були постійними все життя. В домі завжди були тварини: рибки, собаки, птахи. Почавши фотографувати і друкувати знімки в 13 років, він проніс це захоплення через усе життя. Любив анекдоти, жарти, хорошу літературу, розіграші і сміх, але це тільки в родинному колі. На людях малознайомих він був стриманим і небагатослівним.

23 квітня 1975 року Туркевича Миколи Гервасійовича не стало.

Не стало вчителя, але залишились його роботи, його учні, музей та кафедра його імені, іменна студентська стипендія, а його портрет висить на стіні його робочого кабінету на кафедрі. За той час, що Микола Гервасійович завідував кафедрою нормальної анатомії в Чернівецькому медінституті, під його керівництвом було захитщено 2 докторських і 9 кандидатських дисертацій, опубліковано більш ніж 100 наукових праць.

Людина залишає себе в ділах. Це секрет людського безсмертя. І сьогодні 21 жовтня, 120 років від його народження на могилі лежать живі квіти. Ми живі, доки нас пам'ятають.

Колектив кафедри анатомії людини. Зліва направо: асистенти Ф.Д.Марчук, М.М.Козуб, В.О.Власов, К.С.Шевчук, проф. М.Г.Туркевич, доц.Г.Г.Фішер, проф.В.А.Малішевська, доц. В.М.Круцяк, 1968 р.

Вдячні учні
Люттик М.Д., Лойтра А.О.,
Марчук Ф.Д., Мислицький В.Ф.